ستر

فیلسوفان

لیکوال : برایان مګی

Ketabton.com

ترجمه : امین رنځور

ketabton.com - The Digital Library

The Great Philosophers

(An Introduction to Western Philosophy)

د غرب د مشهورو فیلسوفانو د ژوند مختصر مالومات

د گریټ فیلسوفرز کتاب له منځه راټوله شوی پانگه

خپرندوی: ملي فکر ټولنه

کمپوز: سلیم صابر

د نشر کال: ۱۳۹۴ هـ ش

ketabton.com - The Digital Library

د ژباړن لنډې خبرې

په دې کتاب کې موږ یوازې د غربي فلسفې د مشهورو اشخاصو په ژوند خبره کړې ده، د غرب فلسفه یاني له دوه نیم زره کاله مخکې وخته هغه پیژندل شوی علم چې نړۍ یې تر تاثیر لاندې راوستې وه، دا دوره له سقراط نه مخکې شروع کیږي. ددې دورې شروع کوونکي له سقراط نه مخکې یوناني حکماء وو، او سر یې معمولاً طالس (له میلاده شپږپیړۍ مخکې) معرفي کیږي.

باید ووایو چې کوم څه موږ په دې کتاب کې ددغه سترو اشخاصو په اړه لیکو ددوئ د عظمت او فکر په وړاندې ډیر کم دي لکه چې یو معاصر فیلسوف وایي: غواړم ووینم چې زموږ له منځه داسې څوک دې چې دوه زره پینځه سوه کاله وروسته یې یوازې څو جملې له ویناوو او لیکنو نه باقي پاتې وي خو بیا یې هم خلک د تعظیم لپاره سرونه ټیټ کړي او له افکارو یې متأثر واوسي.

په هرصورت دومره به ووایو چې که څوک پوه نه وي باید پوه شي چې د علم او هنر د لویانو افکار هغه خزانه ده چې متولیانو یې دروازې ته قلف اچولی او کیلي یې په جیب کړي وي خو یوازې هغه وخت چې یو همفکر یې د دروازې له چاوده نظر وراچول وغواړي. سترفکري او ذوقي کارونه د ټولو انسانانو مشترک میراث دی او هرنسل حق لري چې په هغو کې له نوي سره څیړنه وکړي او خپل مشکلات چې تیر نسلونه یې په اړه بې خبره ول له سره بیا د همدغه آثارو په تله کې واچوي او یوه مناسبه حل لاره تری راوباسي. زه باوري یم چې زما ژباړه به حتمي هغسې نه وي چې لیکوال یې محتوا انتقالول غوښتي وي ځکه چې کتاب ددوه ژبو له کنډې وځي نو خامخا به د پانګې په راوړلو کې کمي شوي وي چې زه یې هم له لیکوال او هم له لوستونکو دواړو نه معذرت او بخشش غواړم.

امین رنځور

جلال اباد پښتونستان واټ امین پلازه ۱۳۹۴هـ ش

ketabton.com - The Digital Library

افلاطون

د غرب د فلسفې د سرګذشت په هکله هر کوشش باید له لرغوني یونان نه پیل شي، نه یوازې لومړني فیلسوفان بلکې د غرب ستر فلاسفه هم له ددوئ له منځه راپورته شوي دي. د چا نوم چې له ټولو اشنا دی هغه سقراط دی چې له میلاده ۳۹۹ کاله مخکې له نړۍ تللی، خو له هغه مخکې هم په یونان کې نور برجسته فلاسفه ول لکه فیثاغورث او هراکلیتوس چې ډیر مشهور دي او همدا راز نور چې له دوئ کم نه ول. له ټولو لومړی طالس وو چې په شپږمه پیړۍ ق-م کې ځلیده.

له سقراطه مخکې ټول فیلسوفان په دې کې ګډ ول چې غوښتل یې د طبیعت مبدأ پیدا کړي، د نن په ژبه ستورپیژندنی (نجوم) یا علم ته له یوې خوا او فلسفې ته یې له بلې خو یو ډول توجه کوله، خو په دوئ کې سقراط وو چې له دې هغوا نورو مسایلو ته وروخوځېد ځکه پوهېده چې له دې مسایلو ډیر څه چې موږ ورته اړ یو هغه دادي چې څنګه ژوند وکړو نه دا چې طبیعت څنګه عمل کوي، او د ژوند د اصولو له ټاکلو پورته لازمه ده چې لومړی اخلاقي مسایلو ته ورسیږو. ترکومه ځایه چې موږ پوهیږو هغه هیڅ ونه لیکل او ټول تعلیمات یې شفاهي القا کړل، له سقراطه د مخکې حکماوو هیڅ یو لیکنې هم مستقیماً تر موږ پورې نه دي رارسېدلي. د هغو فیلسوفانو په اړه اطلاعات چې موږ یې نوم واخیست په دوهم لاس منابعو او د نورو د آثارو په

ketabton.com - The Digital Library

خبرو پوری محدود دي. په دی منابعو کی نسبتاً طولاني ليکنی او بعضی مستقيم اقوال هم ليدل کېدل. افلاطون د لرغوني يونان يوازينی عالم وو چی ليکنې يې اوس وخت له موږ سره شته دی د سقراط شاګرد وو، په حقيقت کی د سقراط په باب موږ ته رارسېدلي ډيری اطلاعات د همده له ليکنو اخيستل شوي دي. بی له شکه چی افلاطون د ټولو اعصارو او پيړيو د لويو فيلسوفانو له جملی او د ځينو په اند تر ټولو لوی فيلسوف وو، راځئ چی په دی اړه ډيرو مالوماتو لپاره له ميلاده ۳۹۹ کاله مخکی د سقراط د مرګ نيټه او د افلاطون د ليکنو د شروع وخت ته وګرځو.

کله چی سقراط مړ شو افلاطون يوديرش کلن وو او يو اتيا کاله واوسېد، په دغه نيمه پيړۍ کی يې په آتن کی د وخت د مشهورې مدرسې اکاډميا په تأسيس لاس پوری کړ، دا مدرسه د هغه څه لومړنی شکل وو چی نن ورځ يې موږ پوهنتون بولو په دغه وخت کی يې د هغه آثار هم وليکل، تقريباً ددغه آثارو ټول يې د خبرواترو او مکالمې په شکل ليکل شوي دي، او د بېلابېلو اشخاصو له لوري مختلف استلالونه پکی اورېدل کيږي چی يو پکې تقريباً هميشه سقراط دی، ټولې نه خو ډيری خبری د هغه کسانو په نامه دي چی له سقراط سره مجلس کوي، په دوئ کی يو فايدون دی، بل لاخس، بل ائوسوفرون، بل ثيای تئوس، بل پارمنيدس، بل تيمايوس او همداسی تر اخره... دغسی شل مکالمې زموږ په لاس کی شته چی ځينی يې د شل صفحو ځينی يې آن تر اتيا او يو دوه خو يې بيا تر دری سوه پاڼو پوری رسيږي. ددغه مکالماتي پارو مشهوری يې جمهوري او مېلمستيا دي چی ترجمی يې دا وخت د هرچا د لاسرسي وړ دي ¤، تر ټولو برجسته هغه يې نه يوازی د فلسفې ستر آثار دي بلکی د ادبياتو شهکارونه حسابيږي. افلاطون هم متفکر وو او هم هنرمند، او ليکنی يې هنري شکل او ډراماتيک ارزښت لري او ډيری علما بلخصوص په کيمبريج پوهنتون کی د

ketabton.com - The Digital Library

لرغوني فلسفي استاد پروفیسر مایلز برنبیټ په دې عقیده دی چې هیڅا په یونان کې په دومره ښکلا او خوبۍ سره نثر نه دی لیکلی *.

---

* په خفګان سره باید ووایو چې د افلاطون لیکنې په پښتو ژبه تر دې وخته نه دي چاپ شوي خو په فارسي یې بیا ټولی لیکنې ژباړل شوي او ځینې خو حتی مکرر هم چاپ شوي دي، په فارسي لیکوالانو کې خدای بښلی محمدعلي فروغي تقریباً لومړنی کس وو چې دده بعضې آثار یې فارسي ته وژباړل او ډاکټرحسن لطفي خو یې بیا د آثارو مجموعه فارسی ته وژباړله په اردو یې هم لیکنې په پراخه پیمانه موندل کیږي او همداسې زموږ د ګاونډ ټولو ژبو دغه برخې ته خاصه توجه کړې ده خو په پښتو کې دغه نیمګړتیا لا هم نیمګړتیا پاتې ده.

ketabton.com - The Digital Library

ارسطو

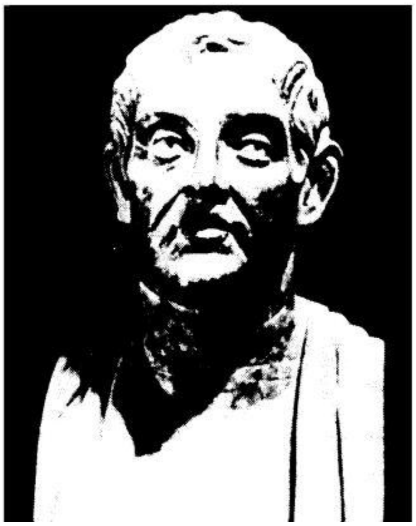

زموږ نظر د لرغونی نړۍ د فلسفې متعلق ددوه فیلسوفانو تر شدید تاثیر لاندی ده. افلاطون او ارسطو. افلاطون لومړنی فیلسوف وو چی هغسی چی له خپل قلمه ښکلي دي تر موږ پوری رارسېدلي، او ارسطو دده په شاګردانو کی ترټولو برجسته شاګرد وو. هغه سلسله چی دلته ورسره مخامخ یو دده استثنا او ځانګړتیا ده، ارسطو د افلاطون شاګرد وو او افلاطون بیا د سقراط. پوښتنه دلته ده چی آیا ترنن ورځې بل داسی فیلسوف هم شته چی تاثیر یې تر دغه دری فیلسوفانو پراخ تللی وي؟

ارسطو د مقدونیې د پاچا د طبیب ځوی وو، له میلاده ۳۸۴ کاله مخکی په استاګیرا کی نړۍ ته راغی او د تحصیل لپاره اتن ته واستول شو، په اوولس کلنۍ کی یې د افلاطون د شاګرد په صفت اکاډمیا ته لاړ او د استاد ترمرګه ۳۴۷ق-م پوری پوره شل کاله هملته پاتی شو، بیا تبعید شو او د ځینی سیاسي دلایلو په وجه دولس کاله له وطنه لری اوسېده. په دی دوره کی تردېره په څېړنه او چاپیریال پېژندنه بوخت وو (د یوې لنډی مودی لپاره د سکندرکبیر استاد هم پاتی شو)، بیا اتن ته راغی او د لوکئون په نامه مدرسه یې تأسیس کړه، دولس کاله همدلته پاتی شو، خو یوځل بیا مجبور شو چی د سفر بستره وتړي، خو یوکال وروسته یعنی له میلاده ۳۲۲کاله مخکی د دوه شپېته کلنۍ په عمر ومړ.

ketabton.com - The Digital Library

د ارسطو له پنځو دوه برخه آثار يې باقي پاتی دي، خو يوازی دا برخه آثار يې هم دولس جلده ته رسيږي. او دده د عصر ټول مالومات په بر کی نيسي، خو بدبختانه هغه ټول آثار چی ارسطو د نشر لپاره اماده کړي وو له منځه تللي، او هغه څه چی موږ يې نن ورځ په لاس کی لرو هغه ياداښتونه دي چی ده د تدريس لپاره برابر کړي وو، او د هغه ادبي هنر فاقد دي چی د افلاطون په ليکل شويو ياداښتونو کی ليدل کيږي. خو د هغه وخت د علومو، چاپيريال پيژندنی او منطق په برخه کی يې داسی ژور بنيادي کار کړی وو چی له ده وروسته يې تر زر کلونو پوری ساری نه وو. د منځنيو پيړيو اکثره فيلسوفان دده له نظرياتو اغيزمن ول، توماس اکويناس چی د منځنيو پيړيو غټ فيلسوف وو هرځای به يې غوښتل چی دده يادونه وکړي. ارسطو د يو بی تعصبه او انعطاف پذيره فيلسوف په توګه پيژندل کيږي چی فلسفه يې د انساني تجربې پيچلتياوو ته د رسيدګۍ د يوی دوامداره کوشش په توګه تلقي کوله، او تل په دی لټه کی وو چی ګويا د انساني ژوند د پيچلتياوو لپاره به کومه بهتره لاره په خپلو افکارو کی ترلاسه کړي. ارسطو لومړنی غربي متفکر وو چی علوم يې تقسيم بندي کړل او رئيوس يې ورته وټاکل، د ځينی علومو نومونه چی اوس وخت کارول کيږي په اصل کی له همغه نه موږ ته رسېدلي دي، او تحقيقات يې تراوسه پوری هغو خلکو ته چی په دغه برخه کی کار کوي مهم دي، دده د ليکنو د يو جامع تحقيق په پايله کی مالوميږي چی په فلسفه کی د مابعدالطبيعه او ميتافزيک غوندی ښاخونو ايجاد ارسطو کړی دی هغه څه چی دی يې جوهر نوموي.

ketabton.com - The Digital Library

د منځنيو پېړيو فلسفه

په سر کې به ووایو چې د غرب تاریخ په درې لویو دورو، پخوانۍ زمانه، منځنۍ پیړۍ او نوی زمانه باندی تقسیمیږي. په غربي فلسفه کې همدا رسم دی چې له پخوا منځنۍ او نوی فلسفی خبری کوي، د فلسفی د تاریخ کتابونه هم چې چاپیږي په همدغه درې دورو باندی تقسیمیږی، او څنګه مو چې وویل په پوهنتونونو کې هم معمولاً په تدریس کې له همدغه برخه بندۍ نه استفاده کیږي.

په قدیمه فلسفه کې په افلاطون او ارسطو باندی غلبه ده خو له دوئ وروسته نور مهم او جالب د توجه وړ فلاسفه هم په قدیمه زمانه کې ول. خو متأسفانه چې ددوئ له هیڅ یو نه هم لیکنی باقي پاتی نه دي چې د کیفیت او کمیت له پلوه ددغه دوه فیلسوفانو له کار سره مقایسه شي. د افلاطون او ارسطو لاس په فلسفه کې دومره خلاص وو چې د لرغونی فلسفی د لوستلو لپاره باید هرڅوک پوهنتون ته لاړ شي، په پوهنتون کې هم د زده کړیال وخت صرف د همدغه دوه‌وو په آثارو مصرفیږي.

که له دی وروسته هم بیا څوک د فلسفی مطالعی ته ادامه ورکوي نو احتمالاً ویني به چې ورته ویل کیږي چې مستقیماً دی د ارسطو له فلسفې نوی یا جدیدی فلسفی ته لاړ شي، او ددغه جریان یو پاړکی (د منځنیو پیړیو فلسفه) شاته پاتی کیږي، خو د کومی دوری په اړه چې موږ خبری کوو نږدی زرکاله فلسفه، یعنی د روم د امپراتورۍ له سقوطه تر رنسانس پوری موده په بر کی نیسي. او باید په خپګان سره وویل شي چې وروستي نسلونه د منځنیو پیړیو د فلسفې په مورد په شدت سره غافل پاتی شوي دي، او لوی علت یې هم شاید دا وي چې تقریباً ددغه دوری ټول معتبر فلاسفه دیني علماء او عیسوي کشیشان ول، او زموږ په دغه موجوده عصر کی د

ketabton.com - The Digital Library

مذهب په خلاف وسیع غبرگون او بلخصوص د حکمرانۍ په وړاندی یې پراخ مخالفت په افکارو باندی غالب دی. ددغه غبرگون په دوره کی د منځنۍ پیړۍ فیلسوفان د بدگمانۍ په پرده کی نغښتي دي خو دا له حقایقو سترگی پټول کیدای شي او مخکی له دی چی سړی پوی شي پیروي یې سړی کوم لور ته وړي ځان تری تیروو او د تعصب په وجه یې نادیده نیسو چی دا غبرگون هم د نورو سموغبرگونونو غوندی له حده تجاوز کوي. د منځنیو پیړیو ستر فیلسوفان ریښتیا هم ستر اشخاص ول، او لکه نن چی موږ د فلسفې په اړه نیک نظر لرو دوئ هم کار ورته کړی او سړی یې له آثارو ډیر څه یادولی شي.

د منځنیوپیړیو په فلسفه کی هم د لرغونی فلسفی غوندی دوه فیلسوفان له نورو مخکی دي. ددی دوه اشخاصو یو یې ددغه دوری په لومړیو او دوهم یې په اواخرو کی ژوند کړی. لومړی یې قدیس آگوستین وو چی په ۳۵۴ میلادي کې په شمالي افریقا کی پیدا شوی وو، او که څه هم په خپل ژوند کی یې ډیر سفرونه وکړل خو بیرته په ۴۳۰میلادي په خپل ټاټوبي کی ومړ. دوه کتابونه یې د ټولو فیلسوفانو په تصدیق د نړۍ له سترو کتابونو دي چی یو یې (اعترافات) او دوهم یې (دخدای ښار) نومیږي. دوهم شخصیت هم د مقام له نظره ترده کم نه دی یعنی توماس آکویناس، دی په ۱۲۲۵میلادي کی په ایټالیا کی پیدا شو او په ۱۲۷۴م کی وفات شو، د اکویناس فلسفه له فني اړخه تر آگوستین پخه ده، او مشهور آثار یې د شاگردانو لپاره دوه مجموعی دي: یوه مجموعه

ketabton.com - The Digital Library

يې د کافرانو په رد چې (د کاتولیک مذهب حقانیت) په نامه ده او دوهمه مجموعه یې د کلام د علم په نامه.

د آګسټین له مرګه او د روم د امپراتورۍ له سقوطه وروسته هغه دوره شروع شوه چې نن ورځ ورته توره دوره ویپل کیږي. له دوئ وروسته همدومره باسوادان او فاضلان پاتې ول چې د مشرکو اقوامو د تجاوز په سلسله کی خپله ټولنه محفوظه وساتي په دغسی وضعیت کی پوهانو او لوستو صرف حفاظتي او ساتونکی جنبه درلودله، او تر مودو مودو پوری هیڅ علمي مهم اثر منځته رانغی.

د آګسټین او آنسلم ترمنځ په اووه سوه کلنه موده کی یوازی یو فیلسوف پیدا شو او هغه جان سکاټلنډي وو چې په نهمه میلادي پیړۍ کی یې ژوند کاوو خو کله چې په یوولسمه میلادي پیړۍ کی آنسلم ته رسیږو نو د متفکرانو د یوی مهمی سلسلې شاهدان یو چې په تیزۍ سره د یو بل ځایناستي کیږي، لکه په دولسمه پیړۍ کی آبلار، راجربیکن، په دیارلسمه پیړۍ کی توماس آکویناس او بیا ډانزسکوټوس، ویلیم آکمی. چې له ظهور سره یې ورو ورو منځنۍ پیړۍ پای ته ورسیدی.

ketabton.com - The Digital Library

ډیکارټ

معمولاً د نوی فلسفې اصطلاح په پوهنتونونو کی کارول کیږي، له قدیمي فلسفې او منځنیو پیړیو له فلسفې ددی فلسفې بېلوالی عبارت دی له: ددین د اصلاح له وخته شروع فلسفه تر نن ورځې پوری. څوک چی عموماً د جدیدی فلسفی بنسټ اېښودونکی دی هغه ډیکارټ دی، نو په روښانه عبارت، د د جدیدی فلسفې اصطلاح یعنی له ډیکارټه وروسته فلسفه.

ډیکارټ په ۱۵۹٦ کی په فرانسه کی نړۍ ته راغی او فوق العاده ښه تحصیلات یې وکړل، خو د یو ځانګړي او مستقل فکر خاوند کس هم وو، تر اوسه یې درس وایه چی متوجې شو هغه مشران چی خبری یې حجت حسابیږي غالباً غلط استدلال کوي، په ځوانۍ کی نظام ته ننوت او د اروپا مختلفو نقاطو ته یې سفرونه وکړل، لېکن هیڅکله جبهې ته نه ولاړ، ډیر زر یې دی خبری ته پام شو چی د ژوند صحنه هم د کایناتو د کتاب غوندی له تضاد او تناقض نه سرشاره ده، او دا مسئله یې تر توجه لاندی ونیوله چی آیا لار شته چی انسانان وکولی شي له هغی لاری په یو څه شي یقین پیدا کړي. او که شته نو دا لار څه رقم ده. له دی وروسته ډیکارټ له سفره لاس واخیست او په هالنډ کی چی فکري حیات هلته تر بل هرځایه آزاد وو ګوښه نشین شو. او تر شلو کلونو یانی له ۱٦۲۹ نه تر ۱٦۴۹ پوری یې په ریاضیاتو او فلسفه باندی آثار ولیکل چی په عمق او اصالت کی یې ساری نه درلود، او همدا راز یې په

ketabton.com - The Digital Library

علومو هم ډېر تحقیقات وکړل، فلسفه او علوم تر دغه وخته جدا نه بلل کېدل او تر اتلسمې پیړۍ پورې ناتفکیک شوي پاتې شول. په ریاضیاتو کې د تحلیلي هندسې مشهوره څانګه د ډیکارټ ابداع وه.

د ډیکارټ مشهور آثار دوه دي چې یو یې (دعقل په لاره) او دوهم یې (په فلسفه اولی کې تأملات) نومیږي. لومړی اثر یې په ۱٦۳۷ کې خپور شو او دوهم یې په ۱٦۴۲ کې.

ډیکارټ هیڅکله واده ونکړ خو نامشروع لور یې لرله چې په پینځه کلنۍ کې مړه شوه او مرګ یې دده لپاره ستره عاطفي ضربه وه، هغه تل ډیر لوکس لباس اغوست او ښودله یې چې د پوځ افسر دی خو تل یې د ننګیالیو خلکو په نسبت د پوهانو مجلس ته ترجیح ورکوله، خو په هغه کلونو کې چې د اخلاقو د فلسفې په لیکلو بوخت وو له چاسره یې ناسته پاسته نه لرله او منزوي ژوند یې کاوو، په دري پنځوس کلنۍ کې یې د ملکې کریستینا په غوښتنه چې دی پرې راضي نه وو سټکهولم ته لاړ څو ملکې ته د فلسفې درس ورکړي خدا مرګونی خطایي وه ډیکارټ په ژمي کې په ذات الریه مبتلا شو او یو کال وروسته په ۱٦۵۰م کې ومړ.

ketabton.com - The Digital Library

سپینوزا او لایب نیټس

له ډیرو مودو رسم داسی وو چی د غرب فلسفه د اولسمې او او اتلسمې پیړیو په جریان کی په دوه مخالفو مکتبونو تقسیم کړي، د تجربې د اصالت مکتب په انګلستان کی او د عقل د اصالت مکتب په ټوله اروپا کی. لاک، بارکلي او هیوم یې لوی تجربیان پیژندل او ډیکارټ، سپینوزا او لایب نیټس یې لوی عقلیان. ددوئ ترمنځه د ډیرو مسایلو ترمنځ مهمه اختلافي مسئله دا وه چی بشر له ذهن، او محض عقل نه په استفاده په دی توانیږي چی د کایناتو شناخت وکړی شي خو تجربیان بیا له دی خبری منکر ول، او ټینګار یې کاوو چی تجربه د هر هغه څه لپاره چی واقعاً وجود لري له ضروري عناصرو څخه ده، نو ضرور ده چی هر شناخت په یو نه یو قسم له تجربې منشأ واخلي. بلاخره دغه دوه مخالف مکتبونه د اتلسمې پیړۍ په اواخرو کی د ایمانویل کانت په فلسفه کی سره یوځای شول.

په دی بحث کی غواړو چی په سپینوزا او لایب نیټس وغږیږو چی له ډیکارټ وروسته ستر عقلي فیلسوفان ول، د وخت له نظره سپینوزا له لایب نیټس نه لږ مخکی وو، او په ۱۶۳۲م کی په امسټرډام کی نړۍ ته راغی، کورنۍ یې د پرتګال د یهودانو له نسله وه، چی وروسته د اسپانیا د عقایدو د تفتیش په دوره کی د دیني آزادۍ په لټه هالینډ ته راغلي ول، سپینوزا سره له دی چی په یهودي کورنۍ کی پیدا شوی او پالل شوی

ketabton.com - The Digital Library

وو خو له ديني رواج پرستۍ نه يې بغاوت وکړ، او په ځليريشت کلنۍ کې يهودي مراجعو تکفير کړ، خو له نيکه مرغه هم د خوی او اخلاقو او هم د وضعيت او احوال په وجه دی خپله تنهايئ ته متمايل وو او ددی لپاره چی کار ته ورسيږي انزوا يې اختيار کړه، او حتی د هايډلبرګ پوهنتون لخوا يې د استادۍ پيشنهاد هم رد کړ او د خپلو عينکو، مايکروسکوپ او ټيليسکوپ لپاره د عدسيو په تراشلو بوخت شو. او همدغه هره ورځ له شيشی سره سروکار د سږو په مرض اخته کړ چی بيا په ځلورځلويښت کلنۍ کی د همدغه تکليف له امله ومړ. د ټولو په تصديق د سپينوزا شهکار اثر اخلاق نوميږي چی په سراسر فلسفه بحث کوي او په ۱٦۷۷م کال يانی دده د مرګ په کال دده له مرګه وروسته نشر شو. ددی کتاب يوه جالبه ځانګړنه داده چی مستقيماً د اقليدس د هندسې په سبک ليکل شوی دی، يانی له څو متعارفي او مفهومي لومړنيو اصولو پيليږي او د قياسی منطق له لاری د قضيو د پرلپسی اثبات جريان شماره ګذاري کوي او همداسی د ټولی عالم هستۍ نقشه تشکيلوي. دا کتاب غالباً د فلسفي نظام تر ټولو ستره نمونه ده چی مقصد يې د ټولو مسايلو روښانتيا ده.

د سپينوزا له مرګه يو کال مخکی دده او لايب نيټس يانی زموږ د بحث دوهم فيلسوف ترمنځه د ملاقاتونو سلسله شروع شوی وه، چی ددوه سترو فيلسوفانو د مخامخ ملاقاتونو نادره سلسله يې بللی شو. لايب نيټس د سپينوزا بلکل بالعکس شخصيت درلود، درباري، ديپلومات او هميشه په سفر کی وو په ډيرو هيوادونو کی يې افتخارات ګټلي وو او له دی مخکی هم په فرهنګي اړخ کی يو لوی کس شميرل کيده چی په متعددو علومو باندی حاکم وو. جنبشي انرژي (سينټيک) ده وضع کړی وه، بی له دی چی خبر شي نيوټن هم په دی کار لاس پوری کړی، د جامع او فاضل حساب (انټيګرل

ketabton.com - The Digital Library

او ډیفرینسیل) ابداع یې وکړه او په دی باب یې لیکنی تر نیوټن مخکی خپری شوی او موږ یې تر نن ورځې له نظریاتو استفاده کوو، له دی پرته لایب نیټس یو لوی فیلسوف وو.

لایب نیټس په ۱٦٤٦م کال په لایپزیک کی نړۍ ته راغی او په هانوور کی ومړ. د تحصیل په موده کی یې داسی استعداد او هوښ له ځانه وښود چی به یویشت کلنۍ کی د پوهنتون د استادۍ پېشنهاد ورته وشو خو ده هم د سپینوزا غوندی دا پیشنهاد رد کړ، خو یوازی د رد دلایل سره بیل وو ځکه لایب نیټس غوښتل چی نړیوال شي، ډیر عمر یې د هانوور د دوکانو په خدمت کی تیر کړ او یو له همدغه دوکانو وو چی وروسته بیا د لومړي جورج په نامه د انګلستان پاچا شو. لایب نیټس هر هغه کار چی یو سړي فکر کاوو چی باید شوی وای کاوو، په همدی وجه یې خپل فلسفي آثار په فارغ وخت کی لیکل. لیکنې یی ډیری دي خو لیکنی یې د لنډو مقالو په شکل لیکل شوي دي تقریباًّ هیڅ یو اثر یې دده په ژوند نه دی نشر شوی. په دی سربیره یې له ډول ډول خلکو سره په مختلفو هیوادونو کی مکاتبه کوله هم ددغه مکاتباتو حجم او هم یې محتوا له فلسفي اړخه د توجه وړ ده. دده له غښتلو آثارو یې (مونادولوژي) او (په مابعدلطبیعه بحث) دی، یو بل مهم کتاب هم لري چی (د انساني فهم په باره کی نوي تحقیقات) نومیږي او تقریباً نکته په نکته یې پکی له خپل همعصر مخالف فیلسوف جان لاک سره بحث پکی کړی دی.

ketabton.com - The Digital Library

جان لاک او بیرکلي

نړۍ چی تراوسه کوم پرنفوذه فیلسوفان لیدلي دي په هغوئ کی یو هم جان لاک انګلیس (متولد ١٦٣٢م) دی، عموماً عقیده داده چی د لیبرال دیموکراسۍ او د عصري تجربوي فلسفې بنیاد ده ایښې دی. لاک تجربه اصل بللی دی او فکر کوي چی زموږ برداشتونه اصلاً ممکن نه دي چی د تجربې له پولو کامل تیر شي او زموږ په تصوراتو کی ځای شي. ډیرو زیاتو فیلسوفانو له لاک نه وروسته هم دا اعتقاد په مختلفو شکلونو منلی دی، او په نړۍ کی خو انګلیسي ژبي هیڅکله نه دي توانیدلي چی تر اوږدی مودی ددی فکر له تسلط نه ووځي. د تجربوي فلسفې خیره تر دی حده روښانه وه چی تراوسه د ډیرو خلکو په ذهن کی واضحه، بدیهي او د شعور په حکم کی عادي ده، او کله خو به چی پخپله د لاک په خوله بیانیدله نو به یې نتایج بیخي انقلابي ول، که به په فلسفه کی وو، که به په طبیعي علومو کی او که به په سیاست کی وو د لاک د ویناوو یوه برخه به همیشه دا وه چی (په ړندو سترګو هیڅکله د چا د عرف او عاداتو پیروي مه کوئ، حقایق په نظر کی ونیسئ او خپله فکر پری وکړئ). دا فکر د سیاست په نړۍ کی خپله یو انقلابي حیثیت لري، په فرانسه کی یې د وولټر او د دایرة المعارف د ملګرو په اذهانو بیخي ژور تاثیر وکړ د فرانسی له انقلابه مخکی یې د یو مسلط عامل په توګه فکرونه تنظیم کړل. د امریکې د بنیادګزارانو به مسلسل لاک مدنظر وو او د

ketabton.com - The Digital Library

اساسي قانون د تدوین په وخت یې د قوانین د لاک د نظریاتو په سیوري کی جوړ کړل چی د استقلال اعلامیه یې د تاثیر بهتره بېلګه ده.

لاک د ویسټ مینسټر په مدرسه کی (چی په هغه وخت کی احتمالاً په ټول انګلستان کی بهترینه مدرسه وه) او د اکسفورډ په کرایسټ چرچ کالج کی درس ولوست، او په همدی ځای کی یې تر پینځه دیرش کلنی پوری تدریس ورکړ. همداراز یې د طبابت صلاحیت او جواز ترلاسه کړ او له پوهنتوني ژوند وروسته سیاست او طبي تحقیقاتو ته ننووت (کله چی ژوندی وو نو اکثراً به د ډاکټرلاک په نامه هم یادېده)، په هغه اړودوړ کی چی انګلیسانو (سرلوړی انقلاب) باله لاک مجبور شو چی د ځان د ساتنې لپاره هالنډ ته پنا یوسي او یو له هغو لومړنیو انګلیسانو وو چی په ویلیم اورنج پسی د سټوراټ سلسلې د پرځولو لپاره انګلستان ته ستون شو. له دی مخکی کلونه کلونه د خپلې لیکنی (د انساني فهم باره کی تحقیق) په تکمیل بوخت وو چی په فلسفه کی یو شهکار بلل کیږي. دا لیکنه په ۱٦۸۹م کی کله چی لاک اوه پنځوس کلن وو نشر شوه، خو په پښتی یې ۱٦۹۰م لیکلي دي نو شاید د همدی اشتباه له امله یې د نشر کال دا ښودل کیږي. له دی وروسته یې هم تر ۱٦۹۳م پوری څو کتابونه ولیکل. لاک دوه اویا کاله عمر وکړ او نور څه یې هم ولیکل او نړدی ټولی لیکنی یې د پینځو کلونو په دوران کی خپری شوی.

له لاک وروسته بل انګریزفیلسوف چی نړیوال شهرت لري جورج بیرکلي دی، بیرکلي ډیر ځایونه له لاک سره غبرګون هم ښودلی خو له دی سره سره بهتره ده چی په دواړو یوځای بحث وکړو.

ketabton.com - The Digital Library

بیرکلي په ۱٦۸۵م کال په ایرلېنډ کی پیدا شو، او د ډوبلین ښار په ترینایټي کالج کی یې درس ولوست، او ټول آثار یې چی په فلسفه کی یې نن ورځ د شهرت مایه ده د عمر د شل او دیرش کلنۍ ترمنځ نشر ته وسپارل لکه (د بینایئ جدیده نظریه) او (دانساني معرفت اصول). ځینی نور آثار یې ددی مستحق دي چی لاښه وپېژندل شي، خو هغه آثار چی دده د شهرت لامل شوي دي همدغه دي چی پورته مو ذکر کړل. بیرکلي په ۱۷۳۴م کی د مذهبي پېشوا مقام ته ورسېد او تر نن ورځې پوری غالباً د همدغه لقب یادیږي. د ژوند ډیره برخه یې به ټولنیزو فعالیتونو او یوه عمده برخه یې په نوی نړۍ (یانی امریکا) کی تیره شوه. د ییل په پوهنتون کی یو کالج هم دده په نامه دی او په کلیفورنیا کی د بیرکلي ښار هم دده په نامه نومول شوی، بیرکلي په ۱۷۵۳م کی ومړ او جسد یې د اکسفورډ په کریسټ چرچ کالج کی دفن شو کوم چی مخکی د لاک کالج وو او زوی یې هم دغلته تحصیل کاوو.

ketabton.com - The Digital Library

ډیویډ هیوم

هغه ستر فیلسوف چې خپل ټول آثار یې په انګلیسي لیکلي خو دی انګلیس نه وو بلکې سکاټلنډی وو ډیویډ هیوم نومیږي، په کال ۱۷۱۱م په ایډینبرو کې نړۍ ته راغی. هیوم د خپل کار بهترین آثار هغه وخت ولیکل چې کله دی ځوان وو، په اتلس کلنۍ کې یو ډول عقلي مکاشفې لاس ورکړ او اته کاله یې له دی وروسته د یو غټ او انقلابي کتاب (د انساني طبیعت په باب رساله) باندې مصرف کړل، خو له ډیر سست او کمزوري غبرګون سره مخ شو لکه چې دی پخپله وایي (له چاپخانې مړی پیدا شوی وو)، هیوم د دیرش او څلویښت کلنۍ په عمر کې یو ځل بیا کوشش وکړ چې تیر جبران کړي او خپل یاد کتاب په نوي شوق په نسبتاً کوچنیو دوه جلدونو کې بیا خپاره کړل چې یو یې (دانساني فهم باره کې تحقیق) او بل یې (داخلاقو د بنسټ په باب تحقیق) نومېدل خو دا ځل یې هم د تیر کتاب په څیر پخ استقبال وشو او نور نو ظاهراً هیوم فلسفې ته شا کړه. د عمر د څلویښت او پنځوس کلونو په منځ کې یې د بریتانیې د تاریخ په باب کتاب ولیکه چې تقریباً تر یونیم سل کلونو پورې په خلکو کې محبوب وو او د تاریخ د استناد په توګه به تاریخپوهانو ګټه ترې اخیسته، او په همدې وجه یې نن ورځ کله کله خلک د مؤرخ په لقب هم یادوي، د خپل حیات په موده کې یې د یو اقتصاددان په توګه هم په خلکو

ketabton.com - The Digital Library

کی تاثیر درلود او کله چې د کرنسۍ خبره راپورته شوه نو د هیوم نظریات پکی یوځل بیا مرکزي رول ولوباوو، همدا راز د دولتي امورو په برخه کی یې هم کافي پوهه لرله، د انگلستان او اتریش په جگړه کی یې د لوړپوړي افسر په دنده خدمت هم کړی، یوه موده یې په پاریس کی د برطانیې د سفیر او وروسته بیا د بهرنیو چارو وزارت مرستیال شو.

هیوم مختلفو محافلو ته تگ راتگ درلود، او هر چېرته د خپلی خوشطبیعتۍ او نبوغ په وجه محبوب وو، د دوستۍ لپاره یې داسی کمساری استعداد درلود چې کولی یې شول د فرانسوي همعصره فیلسوف ژان ژاک روسو ملگری هم شي، حتی یو وخت خو روسو غوښتل چې د هیوم د شتون په وجه په انگلستان کی ژوند وکړي، په فرانسه کی هیوم په (le Bon David) مهربان ډیویډ مشهور وو، او په پلرني ښار ادینبورو کی خو دده د اوسېدنی واټ د پاک ډیوډ په واټ مشهور وو. داسی القابو ته په پام سره شاید دا د روزگار یوه لوبه وه خو هیوم به د خپل وروستي فلسفي شهکار په لیکلو بوخت وو یعنی په فطري دین باندی ژور او ټومبونکی نقد کول غوښتل چې له مرگ مخکی یې په اړه څوک نه پوهیدل. هیوم په کال ١٧٧٦م کی ومړ، او کتاب یې (د طبیعي دین په اړه څو خبری اتری) چې د ځینو په نظر دده بهترین کار وو په ١٧٧٩م کی چاپ شو.

هیوم ډیر جذاب او زړه راښکونکی شخصیت لري او همدا راز باید دی په ادینبورو کی د اتلسمې پیړۍ د هغه فکري او عقلي خوځښت عامل هم وبولو چې اوس یې موږ د (دسکاټلنډ د روښنفکرۍ غورځنگ) په نامه پیژنو، هغه نهضت چې په ترتیب سره یې ستر فیلسوفان ستر اقتصادپوهان ستر انگلیس ژوندلیکونکي، ډیویډهیوم، ایډم

ketabton.com - The Digital Library

سمیت او جیمز بازول راوټوکول. دغه دریواړو کسانو یوبل پېژندل، ایډم سمیت خو د هیوم یو له صمیمي دوستانو څخه وو چې ډېر سخت د هغه ترتاثیر لاندی وو، بازول غوښتل چی د هیوم ژوندلیک ولیکي خو افسوس چی هیڅکله په دی کار بریالی نه شو.

ketabton.com - The Digital Library

کانت

ایمانویل کانت هغه کس وو چی فیلسوفان یې یو داسی شخص بولي چی د لرغوني یونان له وخته تر نن ورځې پوری یې سیال نه دی پیدا شوی، کانت په ۱۷۲۴م کال په گونیگسبرگ کی وزیږید او همالته تر نژدی اتیاکلنۍ پوری واوسېد او په۱۸۰۴م کی ومړ، دده باره کی ډیری خبری کیږي لکه چی وایي کانت هیڅکله له کونیگسبرگه بیرون ونه ووت او د عمر تر وروستۍ شېبی پوری یې له خپل ټاټوبي بهر پښه کینښوده، همدا راز وایي چی دی د خپل ورځني ژوند د تقسیم اوقات سخت پابند وو چی د کونیگسبرگ خلکو په اسانۍ کولی شول ساعتونه یې د عبور په وخت د خپل کور له پنجرو نه وشمېري. کانت هیڅکله واده ونکړ او ژوند یې ظاهراً بلکل آرام او بی حادثې تیرېده. خو هیڅکله هغه وچی لرگی هم نه وو چی پورته مو تشریح کړه، یانی نسبت نورو خلکو ته نیکخویه، نیک لباسه، په محاوره کی دروند او نکته سنج وو. په کونیگسبرگ پوهنتون کی چی له دیرش کاله زیات یې هلته استادي لرله د تدریس په وخت یې ښکلی بیان درلود او په درسونو کی یې لاس ډیر خلاص وو.

حیرانوونکی ده چی کانت لومړنی سترمعاصر فیلسوف وو چی په پوهنتون کې یې تدریس کاوو، ډیکارټ، سپینوزا، لایب نیټس، جان لاک، بیرکلي او هیوم هیڅ یو د فلسفی درس نه ورکاوو، حتی تر یوی بلی پیړۍ یانی تر نولسمې پیړۍ پوری هم همدا دستور وو، یوازی بارز شخص هیگل له دی مستثنی وو خو شوپنهاور،

ketabton.com - The Digital Library

کارکیگور، کارل مارکس، جان سټورټ میل او نیچه هیڅ یو پوهنتوني فیلسوف نه وو. نیچه خو حتی پوهنتون خوشی کړ څو فیلسوف شي، په جدید عصر کی، کله چی نولسمې پیړۍ ته رسیږو وینو چی تقریباً ټول ستر فلاسفه پوهنتونیان دي، دا بیله خبره ده چی وویلی شي چی آیا د فلسفې مسلکي کېدو لپاره همدا طرز ښه دی که نه. یادا چی له دی لاری تیرېدل نشته.

بیرته ورگرځو د پوهنتون یو ستر او لومړني استاد ته، د کانت د ځوانۍ او د ژوند د منځنیو وختونو لیکنو هغه ته ډیر شهرت ورکړ، خو نن ورځ دده هیڅ اثر پرته له ډیرو کمو کسانو لوستونکي نه لري، دده ځینی لیکنی وی چی اووه پنځوس وروسته یې په تدریج نشر شوی او انتشار یې همداسی تر اویا کلنۍ وروسته هم ادامه درلوده. دا وخت دی یو ډیر عجیب کار وکړ او هغه دا چی د عمر په وروستۍ موده یانی زړښت کی یې یو کتاب ولیکه چی د ټولو په تصدیق د کانت شهکار د هغه همدا کتاب دی چی (په محض عقل نقد) نومیږي، چی په ۱۷۸۱م کی چاپ شو او په لومړي سر کی څوک ښه پری پوه نه شو، په دی وجه کانت دوه کاله وروسته ددغه کتاب محوري مباحث په یو کوچني جدا جلد کی چی (سریزه) یا تمهیدات نومیده چاپ کړه، او څه موده وروسته یې بیا په تدریج سره په نورو کتابونو کی د خپل شهکار مباحث تشریح کړل. همدا راز یې یو بل کتاب (دمابعدالطبیعه اخلاقو بنیاد) هم ولیکه چی په ۱۷۸۵م کی نشر شو او له هغه وخته تر نن ورځې پوری په اخلاقي فلسفه لوی تاثیر لري.

ketabton.com - The Digital Library

هیگل او مارکس

د هیگل غوندی کم فیلسوفان به وي چی په واضحه یې د نړۍ مخ بدل کړی دی، هم خپله یې د المان په نشنلیزم باندی تاثیر پریښی دی او هم یې غیرمستقیم د خپل مرید کارل مارکس (چی زموږ د عصر ډیر حکومتونه یې نوم د ځان د وصف په توګه کاروي) د مشهورو آثارو په مټ نړیوال خطوط په خپل ځان پسی راښکلي دي. نو که وغواړو چی په نړۍ د هیگل تاثیر ووینو نو خپل چاپیریال ته دی وګورو. هیگل د نړۍ د سیاسي حالاتو ترځنګ په فلسفه هم همدومره سترتاثیر لري لکه چی وایي د فلسفې تاریخ له هیگل نه تر اوسه پوری، ممکنه ده چی دده د آثارو په مورد به رنګارنګ عکس العملونه وي.

ګیوریګ ویلیم فریدریش هیگل په ۱۷۷۰م کال په اشتوتګارت ښار کی نړۍ ته راغی او د عمر ډیره برخه یې په تدریس تیره کړه لومړی په هایډلبرګ او بیا په برلین کی د فلسفې استاد شو. هیگل فلسفی ته ډیر وروسته راغی خو کله چی په ۱۸۳۱م کی وفات شو نو په سراسر المان کی تکړه فلسفي وو، د څه مهم او پرنفوذه آثار یې (د ذهن پدیده، د منطق علم، د حق فلسفه، د تاریخ فلسفه).

د هیگل څوتنه پیروان خپله هم مشهور شول خو ددی یو شهرت هم کارل مارکس ته نه رسیږي، مارکس په ۱۸۱۸م د المان په ټرایر ښار کی وزیږید، او په ځوانی کی هغه

ketabton.com - The Digital Library

وخت چې فلسفه يې لوستله د هيګل ډېر سخت تاثير پرې وشو، خو تر هغې سوسيالست وو چې ترڅو يې په پينځه ويشت کلنۍ کې فلسفه له المانه، سياست له فرانسې او اقتصاد له انګلستانه ترلاسه کړ، او په خپلو کې يې مخلوط کړ او يو قوي نچوړ يې ترې رااوويست چې نن ورځ په مارکسيزم مشهور دی. په ۱۸۴۸م د يو پيسه دار کارخانوال په موافقه چې فريدريش انګلش نوميده يې د کمونست بيانيه وليکله. شايد د عقايدو او افکارو په تاريخ کې بله هيڅ همکاري دومره د اهميت وړ نه وي لکه د مارکس او انګلش چې ثابته شوه، ددې لپاره چې مارکس د ليکلو قابل وي انګلش د عمر د ډېرې برخې معاش ورکاوو، مارکس د ژوند ډېروخت د ځينې سياسي فعاليتونو په وجه له وطنه جدا تير کړل، په يوديرش کلنۍ کې لندن ته لاړ او تر مرګه ياني تر ۱۸۸۳م پورې هملته پاتې شو، او قبر يې د هاى ګيټ په مقبره کې دی، اوږده کلونه يې په مطالعه او کار باندې د برتانيې په قرأت خانه کې تيرکړل او همدغلته وو چې شهکار يې (دسرمايې کتاب) وليکه چې په ۱۸٦٧م کې نشر شو. مارکسيزم په خپله د فلسفې د منل شوې کلمې په مانا نه ده ليکن ښکاره ده چې د فلسفې عمده عنصر برخه پکې لري او دغه عنصر هميشه هيګل وو.

ketabton.com - The Digital Library

شوپنهاور

ممکنه ده فکر وکړو چی هغه یوازینۍ رشته چی د ورځنۍ سلیقی له زیږیدلو هوسونو نه تابعیت نه کوي فلسفه ده، خو داسی نه ده، په فلسفه کی هم د بشر د نورو فعالیتونو غوندی ظاهراً هر نسل د تیر نسل په کړنو غبرگون ښیي چی په نتیجه کی یې هغه لیکوالان چی آثار یې ډیر لوستونکي لري له پامه لویږي او نوی څیری راڅلیږي، ددی کار حاصل دا وي چی په هر معین وخت او سیمه کی یوڅه کسه د گوتو په شمار خلک مشهور شي او د مطالعی پام ورته ورگرځي او تیر مشهور خلک له پامه غورځي خو یو وخت بیاځل داسی راځي چی همغه هیرو شوو خلکو آثار د اړتیا له مخی خلک میدان ته راباسي او آثار یې بیا په اصطلاح بابیږي او دا پروسه همداسی روانه وي.

د هغو فلاسفه‌وو له منځه چی په دی سرنوشت اخته وو یو یې هم شوپنهاور دی چی د عمر ډیره برخه یانې د نولسمې پیړۍ لږ ډیر له پامه وغورځېد خو د همدغه پیړۍ په دوهمه نیمايي کی یوځل بیا د نومیالیو او پرنفوذه فلسفیانو مقام ته ورسېد. خو د شلمې پیړۍ په لومړیو کی بیا داسی کلک هیرشو چی د فلسفی د استادانو لپاره یې آثارو نور د مطالعی ارزښت نه درلود، خو دادی زموږ په عصر کې ددغه سترفیلسوف آثار بیا د توجه وړ گرځېدلي دي ددی علتونه ډیر دي خو موږ راځو بیرته خپلی اصلي خبری ته.

ketabton.com - The Digital Library

آرتورډ شوپنهاور په ۱۷۸۸م کی په ډینزیگ یا اوسني گوډینسک کی زیږیدلی، کورنۍ یې څونسله مسلسل د هغو پیسه دارو تجارانو له جملی نه وه چی په هانزای مشهور ول. شوپنهاور هم د نړیوال تجارت مسیر ته د داخلېدو لپاره روزل شوی وو نه د علمي او تحقیقاتي زوند لپاره. خو ده له کورنیز تجارت سره مینه نه درلوده او په ډیر ټینگار پوهنتون ته لاړ او باقي عمر یې د هغه بودیجی په مټ چی لرله یې په مستقلو مطالعاتو او لیکلو تیر کړ. دده د ډاکټرۍ تیزیس هم نن ورځ د یو کلاسیک اثر په توگه ارزښت لري، شوپنهاور تراوسه دوه یا درویشت کلن وو چی هوډ یې وکړ څو شهکار (نړۍ د ارادی او نمایش غوندی) ولیکي. دا لیکنه په ۱۸۱۸م هغه وخت چی ده پینه دیرش کلنۍ ته کېښوده منتشر شو، له دی وروسته تر دوه اویا کلنۍ پوری شوپنهاور پریمانه آثار نشر کړي دي، همدا راز یې د مقالو مجموعه چی تفننات او متممات نومیږي او دوه نور کوچني د اخلاقو کتابونه چی د اخلاقو اساس او د ازادۍ اراده نومیږي هم خپاره شول، یو بل کوچنی کتاب هم لري چی دطبیعت اراده نومیږي، په دغه کتاب کې یې غوښتل وښیي چی جدید علمي اکتشافات دده د فکر زیږنده ده، خو دده په لیکنو کی تر ټولو مهم تحریر چی وو هغه (نړۍ د ارادی او نمایش غوندی) اثر دوهم ځل چاپ وو چی د لومړي اثر دوه برابره حجم یې درلود او په ۱۸۴۴م کی منتشر شو.

شوپنهاور د څو ځانگړنو له امله جالب وو، آثار یې بلافاصله د کانت له آثارو وروسته راځي، او د غربي فلسفې په اصل جریان کی خاص ځای لري. له هندو او بودایي آیین نه ډیره ښه اطلاع لري او یواځینی غربي فیلسوف دی چی د شرقیانو او غربیانو د افکارو ترمنځ مهمو او پرمعنا مشابهتونو ته اشاره کوي، له دی هاخوا، دی لومړنی ستر غربي عالم دی چی په ښکاره او صراحت سره د خدای له وجود نه انکار کوي،

ketabton.com - The Digital Library

له شوپنهاور پرته هيڅ بل ستر فيلسوف د هستئ په نظام کی هنر ته دومره ستر مقام نه اختصاصوي په همدی وجه د نورو ټولو فيلسوفانو په نسبت په جديد عصر کی د هنرمندانو ترمنځ دی ډير محبوبيت لري، خپله د الماني نثر له بهترينو استادانو څخه دی خو بايد ووايو چی د شوپنهاور فلسفه، نثر او نور آثار دومره عميق دي چی په ډيره مشکله سړی کولی شي ژورو ته يې ورسيږي.

ketabton.com - The Digital Library

نیچه

هر فهرست چې د نولسمې پیړۍ د فلسفې له حوزی دباندی تاثیرلرونکیو فیلسوفانو نومونه ذکر کوي باید د هیګل، مارکس، شوپنهاور او نیچه له نومونو خالي نه وي، په اروپا کی له انګلستان نه په استثنی سره نیچه په فلاسفه‌وو هم بیحده تاثیر درلود، لېکن تر څه موده مخکی پوری یې له انګلیسانو یوازی عناد او بدګماني لیدلی ده خو په نوره نړۍ کی داسی احساسیږي چې د نیچه آثار یوه خاصه توجه حاصلوي لګیا ده، او تازه وینو چې د ژبې د تحلیل اهل فلاسفه یې د آثارو کتلو ته متوجې شوي دي. البته نیچه په ادیبانو همېشه ژور تاثیر لرلی دی چې په هغی جملې کی د انګلیسي ژبی مشهور لیکوالان لکه برناردشو، انګلیسي شاعر ویلیم بیټلرییټز او مشهور شاعر او رومان لیکونکی ډي ایچ لاورینس هم راځي. نیچه په نثر کی هم ښه وو او د نړۍ په ډیرو ژبو یې نثر ژباړل شوی دی.

فریدریش نیچه په ۱۸۴۴م کال د المان په ساکسوني ایالت کې نړۍ ته راغی، په پوهنتون کی د یونان او لاتین د ژبی او معارف په پوهه کی فوق العاده وځلېد، او تر اوسه ترڅوویشت کلنۍ نه وو رسېدلی چې د پوهنتون د استادۍ څوکۍ ته ورسېد هغه څه چې په هغه زمانه کی بیساری وو. خو وروسته یې تدریس او پوهنتون ته شا کړه یوازیتوب یې غوره کړ او فیلسوف شو. شپاړس کاله یې لیکل وکړل او ډیری لیکنی یې کوچني کتابونه دي یا مقالې او ویناوی دي. پېژندل شوي کتابونه یې (انسان او

ketabton.com - The Digital Library

تراژيدي، انساني خاکه، له نيک او بد هاخوا) او د اخلاقو نسب دي. او تقريباً مشهور کتاب يې زرتشت دی، دی په لومړي سر کی د شوپنهاور او واګنر له نظرياتو ډېر اغيزمن وو. خو وروسته يې له دواړو زړه تور شو او داسی حد ته ورسېد چی بعضې مشهورې جدلنامې يې د واګنر خلاف وليکلی.

نيچه د ژوند د خلاقيت د دورې له څلورو کلونو زيات د فکري وحدت په هيڅ دستګاه رامنځته کولو ونه توانېد، خو وروسته ورو ورو په دی فکر کی شو چی بايد د خبرو ټول عمده موضوعات يې بايد په يو جامع اثر کی سره راټول کړي، لومړی يې غوښتل چی ددغه اثر نوم (قدرت ته معطوفه اراده) او بيا يې (د ارزښتونو پلټنه) نوم ورته غوره کړ، خو خبره داوه چی نيچه همېشه رنځور وو، مګر د ۱۸۸۹م په جنوري کې په ټولييزه توګه د سيفيليس د دريمې دوری رواني ناروغۍ په پايله کی له پښو ولوېد، او له همغه وخته ترمرګه پوری يانی ۱۹۰۰م پوری بيچاره او ناتوانه د جنون په پنجو کې پروت وو.

ketabton.com - The Digital Library

هوسرل او هایډګر

یو له هغو فیلسوفانو چی د شلمې پیړۍ په لومړیو کی یې فعالیت کاوو او همیت یې په مراتبو له هغی ډیر دی چی له فلسفې خارج حوزه کی یې لري، دا شخص د ایډمنډ هوسرل په نوم یو جرمنی دی، چی په ۱۸۵۹م کی پیدا او په ۱۹۳۸م کی مړ شو، د یو جامع تصدیق په بنا د هوسرل شهکار هغه اثر دی چی منطقي تحقیقات نومیږي. دا اثر په دوه جلده کی په ۱۹۰۰م او ۱۹۰۱م کی نشر شو، بله لیکنه یې د تصوراتو په نامه دی چی له لومړي اثره دولس کاله وروسته چاپ شو. هوسرل د خپل ځانګړي بحث له مخی په فلسفه کی د آګاهۍ د منظم تحلیل په خاطر یو نوی مکتب پرانیست چی په معاصره فلسفه کی یې پدیده پیژندنه بولي. په دی اصطلاح کې د هر هغه څه تحلیل راځي چی په مستقیمه تجربه پوری اړه لري نه مادي اشیاء. خو په دی کی ډیر جنجالي موارد هم شته، ځکه دا اصطلاح یوازی د شخص په افکارو دردونو عواطفو او خاطراتو نه بلکی په موسیقۍ ریاضیاتو او ډیرو نورو شیانو باندی هم اطلاقیږي.

د هوسرل له پیروانانو یو هم مارټین هایډګر دی، مارټین په ۱۹۲۷م کال د وخت او هستۍ په نامه یو کتاب نشر کړ چی هوسرل ته یې اهداء کړی وو او په دغه لیکنی سره یې مستقله لاره مخکی ونیوله، د هایډګر وخت او هستي کتاب په شلمه پیړۍ

ketabton.com - The Digital Library

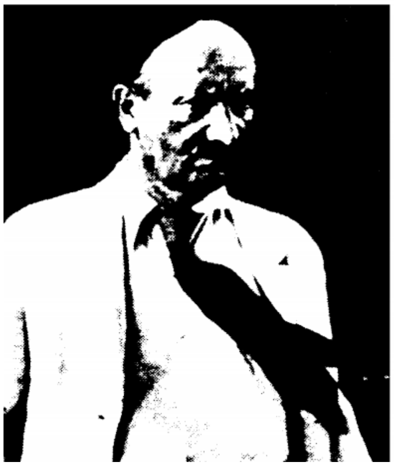

کی د اصالت وجود فلسفې یا اګزیټینشلیزم سرچینه شوه. په شپږاتیاکلنۍ کی مړ شو خو د عمر په دغه اوږده برخه کی یې له یاد کتاب پرته نور ډیر کتابونه هم ولیکل خو شهکار یې همدا وخت او هستي وه. له هایډګر نه مخکی هم اګزیټینشلیزم شهرت درلود بلخصوص ژان پل سارتر بحث پری درلودلی حتی د سارتر مهم فلسفي کتاب هستي او نیستي هم دا مسئله تر یو اوږده بحث لاندی نیولی ده خو مسلم استاد یې هایډګر وو او داسی عقیده شته چی سارتر دی له هایډګر نه د تاثیر څه بوی اخیستی وي. نو دلته په فلسفه کی له یو روښانه او مشخص تحول سره مخ کیږو چی له هوسرل نه هایډګر ته رسیږي او له هایډګر نه سارتر ته.

دلته اړینه ده چی له یو بل شخص نه هم یادونه وکړو او هغه موریس مولو پونټي وو، چی به ۱۹۴۵م کی یې د حسي ادراک پیژندنی په نامه مهم کتاب خپور کړی وو، سارتر او مولو پونټي یو وخت صمیمي دوستان ول او په شریکه یې یوه مجله هم تأسیس کړی وه، چی مسئولیت یې مولوپونټي ته ورپه غاړه وو، خو عمر یې جفا ورسره وکړه او په دري پنځوس کلنۍ کی مړ شو.

ketabton.com - The Digital Library

د اصالت عمل فلسفه (امریکایي پیروان)

په فلسفه کی هم د نورو ډیرو زمینو غوندی د انګلیسي ژبې د فعالیت مرکز متحده ایالات دي نه برتانیه. لېکن دا تازه خبره نه ده او د امریکی فلسفه له سل کاله مخکی وخته تر نن پوری نړیوال اهمیت لري، څنګه چی برټراندراسل یې په خپل ژوندلیک کی وایي چی د نولسمې پیړۍ په اواخرو او د شلمی پیړۍ په لومړیو کی د هارورډ د فلسفې له مکتبه بل بهتر ځای نه پیدا کیږي، د امریکا د فلسفې ترټولو برجسته نمایندګان دری نفره ول چی له هغه وخته تر نن پوری هماغسی پایداره پاتی دي. یو له دوئ نه سي ایس پیرس دوهم یې ویلیم جیمز او دریم یې جان دیویي دی. کله دوئ ته د یو کلي عنوان لاندی د اصالت عمل مکتب امریکایي پیروان وایي، خو حقیقت دادی چی ددی دریواړو ترمنځ له هغی تفاوت ډیر دی چی ددغه نامه له عنوان راوځي.

پیرس په هارورډ کی د ریاضۍ د یواستاد زوی وو او په ۱۸۳۹م کال نړۍ ته راغی، او له لومړي سره یې په ریاضیاتو او علومو کی تربیه شوی وه، او د فیزیک له لاری به یې ګټه ترلاسه کوله یوازی په فراغت کی به یې فلسفی ته وخت ورکاوو خو تر اته څلویښت کلنۍ پوری یې بیا ټول وخت فلسفې ته ورکړ او له نورو علمي مشاغلو څنګ ته شو، په تأسف سره باید ووایو چی ددی کار په نتیجه کی کله چی په څلوراویا کلنۍ کی مړ کېده نو ډیر د فقر او غربت ژوند یې درلود. هغه هیڅکله په خپل عمر کتاب ونه لیکه.

ketabton.com - The Digital Library

او ټولی لیکنی یې ترمرګ وروسته په هغه مجموعه کی چاپ شوی چی د مقالاتو مجموعه نوم یې درلود. خو لا تر نن ورځی یې داسی لیکنی شته چی چاپ شوي نه دي.

ویلیم جیمز تقریباً چی د پیرس همزولی وو. په ۱۸۴۲م کی نړی ته راغی د هغه غوندی یې په هارورډ کی تحصیل وکړ او له طب نه خلاص شو، لومړی یې په هماغه پوهنتون کی د اناټومی او فیزیولوژۍ درس ورکاوو بیا د فلسفی استاد شو او بلاخره یې د روانشناسۍ تدریس کاوو. له مشهورو کتابونو څخه یې د روانشناسۍ اصول، داخلي سیل، او اصالت عمل یا پریګماټیزم دي. او بلاخره په ۱۹۱۰م کی ومړ. خو جیمز د پیرس په خلاف په خپل ژوند نړیوال شهرت ته ورسېد، جالبه داده چی دده له ورونو نه یو هنري جیمز مشهور رومان لیکونکی وو چی د ژوند په ډیرو شیبو کی یې داسی احساس کاوو چی ګویا د خپل ورور تر شعاع لاندی دی چی نړیوال شهرت یې موندلی.

دریم او وروستی لوړپوړی امریکایي فیلسوف جان دیویي وو چی په ۱۸۵۹م پیدا او په ۱۹۵۲م کی ومړ، دده ټول عمر په پوهنتونونو کی تیر شو، لومړی یې په میشیګن پوهنتون، بیا په شیکاګو پوهنتون، او وروسته یې د نیویارک په کولمبیا پوهنتون کی درس ورکاوو. ډیر کم فیلسوفان به وو چی دده هومره یې په په علمي او ټولنیزو امورو کی تاثیر لرلی وي، صرف فلسفی یې په تربیه او ښوونه کی ځانته نړیوال شهرت درلود، او له

ketabton.com - The Digital Library

فلسفی هاخوا يې هم په جهاني سطحه نوم کم نه وو. کتابونه يې ډير دي خو دلته يې يوازی د يو څو کتابونو نومونه اخلو لکه: ديموکراسي او تربيت، د انسان کردار، تجربه او طبيعت، او د يقين پلټنه.

ketabton.com - The Digital Library

فرگه او برټرانډ راسل

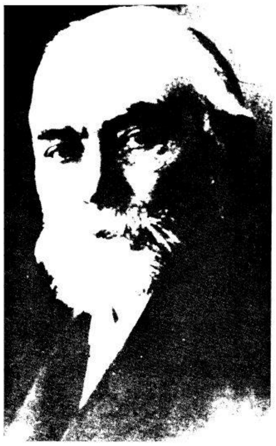

نن ورځ چې د فلسفې کومه لویه برخه په انګلیسي ژبه د خلکو ترمنځ رواج لري هغه له دوه کسانو سرچینه اخلي. یو یې ګوتلوب فرګه او بل برټرانډراسل دی. فرګه او راسل ترډیره له یو بل نه مستقل کار کاوو، لېکن په خپل کار سره یې د جدید منطق بنیاد کېښود، له هغی پورته چی کوم څه ددی دواړو له لاسه رامنځته شو هغه د ریاضیاتو اصول، او له منطق سره د ریاضیاتو رابطه وه. خو دغو پایلو داسی حالت غوره کړ چی ورو ورو یې په ټوله فلسفه ژور تاثیر پرېښود، همدا خبره د بل فیلسوف ویتګنشټاین باره کی هم کولی شو، هغه هم په ډیر واضح او مستقیم طرز په فرګه او راسل پسی راغی. ویتګنشټاین د راسل له شاګردانو څخه وو او د فرګه په توصیه له هغه د تحصیل د حاصلولو لپاره ورغلی وو، خو وروسته د شلمی پیړۍ د فلسفی په میدان کی داسی ځای ته ورسېد چی هیڅوک یې پله ته نشول رسیدلی.

خو ګوتلوب فرګه بیا المانی وو، په ۱۸۴۸م کی نړۍ ته راغلی وو او د ژوند ټوله موده یې د ریاضي په برخه کی په یو نومورکي حالت کی د ینا په پوهنتون کی تیره کړه. او یوازی له مرګ وروسته یې د فلسفې په میدان کی نوم پیدا کړ. لومړنی اثر یې چی په ۱۸۷۹م کی چاپ شو د Begriffsschrift په نامه وو چی که څه هم په انګلیسي ژبه یې د عنوان کافي معادل نه وو نو په همدغه نامه ثبت شو چی مانا یې ده (د نشانو په قالب کی مفهومونه راوړول). په ۱۸۸۴م کی فرګه خپل دوهم اثر چی د حساب د علم

ketabton.com - The Digital Library

بنیاد نومیده منتشر کړ، او له هغې وروسته یې همداسې د مهمو آثارو لیکلو ته ادامه ورکړه. د حساب د علم بنیادي قوانین په نامه یې بل کتاب هم په دوه جلده کې چاپ شو. له دې ټولو سره سره د فرگه لیکنې دومره ژورې او پیچلې وې چې تر څو یې د برټرانډراسل توجه جلب نکړې تر هغې د خپلې ژورتیا له امله نا پیژندل شوي پاتې ول.

راسل له فرگه نه بلکل بدل شخص وو. دی د انگلیس د پخوانیو وزیرانو له جملې وو. او د خپل مشر ورور له مرگ وروسته د یو لوی قوم مشرتوب هم همده ته ورپاتې وو، نه یوازې په فلسفه کې بلکې په سیاسي او ټولنیز ژوند کې هم همیشه برجسته شخص وو، او که ووایو دروغ به نه وي چې له بلوغیت عمره ترمرگه پورې تل یو مشهور کس پاتې شوی دی، د کتابونو او جرایدو لیکنې یې په یو لوی حجم کې موندلی شئ. ټول خلک یې د راډیو او ټلویزیون له خپرونو سره بلد وو، راسل د خپل دغسې ټولنیز خوی له امله د انگلستان راتلونکي نسلونه تر خپل ژور تاثیر لاندې راوستلي ول، د فلسفې د لوړې اوازې باعث یې دا وو چې په منطق او ریاضي کې یې ډیر لوړ فني او تخصصي کار کړی وو. نه د سیاسي او ټولنیزو تصوراتو او افکارو په مخ. راسل په ۱۸۷۲م کې نړۍ ته راغی او تر ۱۹۷۰م پورې ژوندی وو. په فلسفه کې یې ستر کار د ۱۹۲۰ او ۱۹۳۰ کلونو په جریان کې پای ته رسیدلی وو خو تقریباً تر مرگه پورې په سیاسي ډگر کې فعال وو.

ketabton.com - The Digital Library

ویټګنشټاین

په فلسفه کی هم د ژوند د نورو اړخونو غوندی د فعالیت او لیاقت له لحاظه ژوندي اشخاص تر ډیره د مړو کسانو په نسبت تر مناقشی لاندی وي، که تاسی همدا نن په ټوله نړۍ کی د فلسفی د استادانو نظر اخیستی وای چی بهترین ژوندی فیلسوف څوک دی؟، نو یقین لرم چی هیڅ یو کاندید به مطلق اکثریت نه وو راغلی، نو ښه داده چی سړی وپوښتي چی په اخري وفات شوو فیلسوفانو کی بهترین فیلسوف څوک دی او نن ورځ دغسی کس زموږ په نزد ویټګنشټاین دی.

لوډویک ویټګنشټاین په کال ۱۸۸۹م په وین کی نړۍ ته راغی، پلار یې چی وروسته بیا ډیر زیات دولت ده ته په میراث پرېښود داوخت یې په اتریش کی د فولادو له نورو صنعتګرانو سره کار کاوو. ویټګنشټاین له ماشومتوبه له ماشین آلاتو سره شوق درلود او ډیر تحصیلات یې په ریاضیاتو فزیک او هندسه کی وکړل، د اینجینیرۍ له ختمیدو وروسته یې د برلین په مانچسټر کی د هوايي اینجینیرۍ دری کاله تخصص وکړ. په همدغه وخت کی د ماهیت په باب د ژورو مسایلو مجذوب شو چی کار یې پکی کاوو، د برټرانډراسل د ریاضیاتو د اصولو له کتاب نه په الهام یې اینجینیري پریښوده او د ریاضیاتو د فلسفی د مطالعی لپاره کیمبریج ته لاړ، او خپله د راسل تر نظر لاندی تحصیل ته ادامه ورکړه، ډیر وخت نه وو وتلی چی هرهغه څه چی له راسل نه ممکن وو یاد یې کړل، او له هغی وروسته یې بدیعو او مبتکرانه تفکراتو ته مخ کړ، دا تفکر

ketabton.com - The Digital Library

يې د فلسفی په منطقي رساله منجر شو، دا کتاب په ۱۹۲۱م کی نشر شواو معمولاً خپله يې هم په عنوان کی رساله ياد کړی دی.

ويټګنشټاين معتقد وو چی ريښتيا يې هم ټول د فلسفی بنيادي مسايل په دغه کتاب کی حل کړي دي، نو يې فلسفه پريښوده او په نورو کارونو مشغول شو، خو دده رسالی په کيمبريج کی د انګيزو په تحولاتو کی ونډه واخيسته د نويو منطقي پرمختګونو باعث شوه، او په اروپا کی تر بلی هری ليکنی ډيره د عامی مينی او ستاينې ترڅنګ د اروپا د منطقي پوزيټيويسټانو لخوا چی په (وين حلقی) مشهور ول وستايل شوه. خو ويټګنشټاين په خپله دی ټکي ته متوجی شو چی کتاب يې له اساسه خطا دی او بيرته يې فلسفی ته مخه کړه، په ۱۹۲۹م کی بيرته کيمبريج ته راغی او لس کاله يې دغلته د استادۍ په دنده کار وکړ، کيمبريج ته له دوهم ځل راتګ وروسته ويټګنشټاين د اول ځل په تناسب يوه بيخي بدله لاره په مخکی ونيوه، او دا لاره يې يوازی د شخصي ارتباطاتو په مټ نيولی وه او له مرګه مخکی يې يوازی له يوی کوچنۍ مقالی پرته چی په ۱۹۵۱م کی چاپ شوه بل څه خپاره نه کړل. له مرګه دوه کاله وروسته يې د فلسفي تحقيقاتو په نامه دوهم کتاب په ۱۹۵۳م کی چاپ شو چی له دوهم نړيوال جنګ وروسته تر نن ورځی په انګليسي ژبه بل هيڅ فلسفي کتاب دومره پراخ نفوذ نه دی لرلی.

نو له تير جريان نه سړی دی نتيجی ته رسيږي چی يو فيلسوف د ژوند په دوه دورو کی دوه مختلف کتابونه ليکلي چی هر کتاب په خپل وخت کی دوه بيلابيل نسلونه مکمل تر خپل تاثير لاندی راوستي دي. دغه دوه فلسفی له فرق سره سره ځينی مشترکی ځانګړنی هم لري چی هره ځانګړنه يې د يو بيل بحث وړ موضوع ده.

Thank you for reading

Find more e-books and articles on Ketabton - your multilingual digital library.

www.ketabton.com

Ketabton - Pashto, Farsi, Arabic & English